

Jindřich KOLDA

Potridentské překračování hranic klauzury Svatojiřského kláštera na Pražském hradě jako potvrzení „odvěké“ prestiže¹

Abstract: Post-Trent Council Exceeding the Boundaries of the Enclosure in St. George's Convent at Prague Castle as the Confirmation of "Age-Old" Prestige

The article deals with the infringement of enclosure boundaries set by the Council of Trent, using the example of the Benedictine convent at St. George's Basilica at Prague Castle (the 17th and the 18th centuries). It defines a few key moments when the exceeding of the boundaries was possible without the dispensation of a relevant ordinary officer. In the field of an active enclosure, it was mainly the participation of a St. George's abbess in the coronations of Bohemians queens, in the case of a passive enclosure, the visits of the members of the ruling dynasty and the presence of official guests at the coronations of princess-abbesses. In the case of female convents, similar runnings counter to Tridentinum conclusions do not probably have an equivalent parallel in the Czech lands, although some of them, but to a much smaller extent, can be found in the Prague Convent of the Discalced Carmelites.

Key words: Benedictine nuns – enclosure – the St. George's convent in Prague – 17th century – 18th century – monasticism

---

„**Ž**ádné mnišce ať po složení slibů není dovoleno vyjít z kláštera, a to ani na krátkou dobu a pod jakoukoliv záminkou [...]. Vstoupit pak mezi zdi kláštera ať není dovoleno nikomu, byť by byl jakéhokoli rodu či postavení, pohlaví nebo věku [...]“² To jsou klíčová slova týkající se řeholnic, vtělená do páté hlavy Dekretu o řeholnicích a mniškách, který na svém posledním 25. zasedání na začátku prosince 1563 schválil Tridentický koncil. Obnovil tak konstituci papeže Bonifáce VIII. *Periculoso et destabili* z roku 1298, která uvrhla všechny řeholnice bez ohledu na řád a řeholi „*sub perpetuam clausuram*“, a přikázal všem biskupům „*pod hrozbou Božího soudu a věčného*

---

1 Tato studie byla vypracována v rámci projektu SV č. 2133/2016 FF UHK.

2 *Dokumenty Tridentického koncilu*, ed. Ignác Antonín Hrdina, Praha 2015, s. 248 (dále DTK).

*prokletí*³, aby na základě jeho premis dbali na přísné – a v turbulentních letech náboženských válek značně upadlé – uzavření všech řeholních domů. Byl tak (znovu)definován základní modus života ženských konventních společenství a specifikování jeho „hlídači“ a nic tak nebránilo postupné, jakkoliv obtížné, implementaci nařízení do všech zemí reformovaného katolicismu.⁴

Nejpozději v 90. letech 20. století označila historiografie klausuru za základní problém dějin ženského monastismu, který pojímala především prizmatem genderu jako boj řeholnic proti dominanci mužů.⁵ Až později se v tomto lehce ponurém obrazu začala postupně objevovat světa, která takto striktně daný protiklad⁶ – implikující, že řeholní domy jsou jen trochu jiná vězení⁷ – problematizovala: ženské kláštery začaly být nahlíženy i jako místa do jisté míry svobodné realizace jejich obyvatelek,⁸ jejichž proklamované uzavření je do jisté míry iluzorní.⁹ Český výzkum je v této oblasti ještě v plenkách, ač jeho

3 Tamtéž.

4 Mario ROSA, *Řeholnice*, in: Rosario Villari (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 191–192; Silvia EVANGELISTI, *Nuns. A History of Convent Life*, Oxford 2007, s. 45an.

5 Všeřikající je název první velké zahraniční syntézy z této oblasti – Jo Ann Kay MCNAMARA, *Sisters in Arms. Catholic Nuns Through Two Millennia*, Harvard University Press 1996. Oprávněnost tohoto boje se zdála potvrzovat nová upřesnění (zprůšňování) uvedených předpisů. Poslední raně novověké přišlo s konstitucí *Salutare* Benedikta XIV. z roku 1742 – edit. v *Codicis Iuris Canonici Fontes I.*, Vatikán 1947, s. 713–715.

6 Vyjádřený dramatickými otázkami podobnými té, kterou si položila v názvu své práce Barbara STEINKE, *Paradiesgarten oder Gefängnis? Das Nürnberger Katharinenkloster zwischen Klosterreform und Reformation*, Tübingen 2006 (uvedeno jen coby příklad, bez ohledu na odpověď, k níž autorka dospěla).

7 Se všemi záležitostmi, které s sebou nuceně/násilně uzavřené společenství nese, vč. sexuálních skandálů, s nimiž začaly být ženské kláštery nejpozději od středověku spojovány – např. pro Itálii srov. Sharon T. STROCCHIA, *Nuns and Nunneries in Renaissance Florence*, Baltimore 2009, s. 152–153; Jan ZDICHYNEC, *Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 116 aj.

8 Typicky v oblasti umění. Shrnutí této cesty v anglosaské (či anglicky psané) historiografii Elisabeth A. LEHFELDT, *The Permeable Cloister*, in: Allyson M. Poska – Jane Couchman – Katherine A. McIver (edd.), *The Ashgate Research Companion to Women and Gender in Early Modern Europe*, Ashgate e-book 2013, I.1. Pro domácí prostředí nejnověji Veronika ČAPSKÁ, *Mezi texty a textiliemi. (Swěerts-)Šporkové, textová praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvícenství*, Praha 2016, odhalující (mj.) český konvent celestinek jako překladatelskou dílnu a místo, kudy přicházely do Čech některé dobové myšlenkové proudy (zejm. francouzské provenience).

9 Trefným pojmenováním tohoto jevu může být výraz „klášter jako membrána“ – Ulrike STRASSER, *The Cloister as Membrane: Recent Convent Histories and the Circulation of People and Ideas*, *Gender History* 19, 2007, nr. 1, s. 369–375. Srov. název studie v předchozí pozn.

startovní čára je snad vytyčena jak datačně,¹⁰ tak věcně.¹¹ První kroky již byly učiněny: jako v jiných oblastech výzkumu domácího raně novověkého ženského monastismu je i tu průkopníkem Jan Zdichynec a jeho studie o klausuře v lužických cisterciích z roku 2012,¹² téma implementace klausurních pravidel se jako červená nit vine pracemi Jarmily Kašpárkové o kláštorech klarisek a františkánských terciárek,¹³ abychom jmenovali ty, kteří na této cestě došli zatím nejdále. V jistém smyslu „je o“ klausuře ostatně každá práce týkající se ženských řeholí (nejen) v raném novověku. Následující řádky se pokusí za stavu takřka absolutního nedostatku spolehlivých závěrů z domácího prostředí nahlédnout klausuru coby prostor uvnitř konventu, který má být nějakým způsobem opevněn proti průnikům zvnějška i zevnitř a který tomuto zadání není z prestižních důvodů schopen vyhovět. Přesně to byla situace nejstaršího českého kláštera u sv. Jiří na Pražském hradě. Výsledný obraz bude z důvodu všemožných konotací, které se k tomuto řeholnímu domu historicky vázaly, ukazovat spíše netypickou a extrémní podobu překračování klausurních hranic, která se v této verzi jinde vyskytovat nebude. Pro téměř nezmapovanou oblast českého raně novověkého monastismu může mít ovšem i ona svůj význam.

-
- 10 Pro Čechy je to rok 1605, kdy došlo k (přínejmenším nominálnímu) synodálnímu vyhlášení platnosti Tridentských dekretů na území pražské arcidiecéze: *Synodus archi-diocesana pragensis habita ab [...] Sbigneo Berka, Dei & apostol. sedis gratia archi-episcopo pragensi [...]*, Pragae 1605, oddíl *De monasteriis virorum* na s. 146–151, *De monialibus* na s. 152–165. Druhý jmenovaný v sobě skrývá i další „potridentské“ předpisy Pia V. a Řehoře XIII. a dotýká se i takových věcí, jako je zacházení s liturgickým inventářem či zavírání oken a mříží.
- 11 Pro Čechy je to existence sedmnácti ženských konventů, které se zde mezi zmíněným rokem a – přijmeme to pro začátek jako pracovní hranici – josefským rušením v 80. letech 18. století nacházely. Jde jen o velmi hrubé východisko, neb plně recentní, neberoucí např. ohled na dobové aspekty správní (pak by sem nepatřily např. chebské klarisky, situace jiných konventů dává smysl až na pozadí vývoje jejich provincie, která překračuje zemské hranice atd.). Pro Moravu je pak datem publikace tridentských dekretů rok 1591, stranou zájmu nemohou zůstat ani další korunní země – Lužice (tři kláštery), které i po změně státní příslušnosti zcela nezpřetrhaly své vazby na české prostředí, a samozřejmě kláštery slezské, jejichž počet dosahoval v okamžiku vydání kasačního ediktu Fridricha Viléma III. roku 1810 sedmnácti (z nich se rušení nedotklo čtyřech).
- 12 Jan ZDICHYNEC, *Quia sic fert consuetudo? Die Klausur in den Zisterzienserinnenklöstern der Frühen Neuzeit: Vorschriften, Wahrnehmung und Praxis*, in: Veronika Čapská – Ellinor Forster – Janine Christina Maegraith – Christine Schneider (edd.), *Between Revival and Uncertainty. Monastic and Secular Female Communities in Central Europe in the Long Eighteenth Century*, Opava 2012, s. 37–68. V pozn. 3 této studie (s. 39) přehled další literatury k tématu nahlížení klausury. Na s. 42–48 načrtnut její vývoj (včetně normálí), na který v naší skici není místo. Fenoménu se Jan Zdichynec věnuje i v jiných svých pracích.
- 13 Jarmila KAŠPÁRKOVÁ, *Ženské kláštery v české františkánské provincii v raném novověku*, diplomová práce FF UP, Olomouc 2010; TÁŽ, *Kláštery klarisek a františkánských terciárek v českých zemích v raném novověku*, dizertační práce FF UP, Olomouc 2014.

Klausura jako místo

Středověká Bonifácova konstituce hodlala zavést v ženských řeholních domech pouze tzv. aktivní klausuru (řeholnicím je zapovězeno opustit konvent), koncilní otcové v Tridentu rozšířili tento fenomén definitivně i o jeho pasivní podobu (zákaz vstupu osob z vnějšího světa).¹⁴ Následné papežské výnosy dále upřesňovaly, respektive zpřísňovaly především onu aktivní složku, kterou navíc rozšířily na další komunity (III. řády).¹⁵ Co se týče pasivní klausury, zde pontifikové především pravidelně rušili veškeré fakulty, indulty, licence, dispense aj. umožňující vstupy do klášterů různým osobám (včetně panovníků).¹⁶ Konkrétní vymezení těch, kteří mohou dovnitř, bylo ovšem obvykle doménou nižších „úrovň“ církevní hierarchie, ať již v rovině vedoucích struktur řádů,¹⁷ nebo místních ordinářů (biskupů), kteří dohlíželi na ty ženské řeholní domy, jež jsou spravovány *sui iuris*.¹⁸ Obecně byl vstup povolen v první řadě těm, jejichž přítomnost je nezbytná pro zajištění potřeb řeholnic a běžného chodu instituce.¹⁹ V rukou ordinářů bylo i rozhodování ve věcech aktivní klausury, jejíž narušení bylo povoleno v případě požáru, války a epidemie. Uzavření z mnoha důvodů nemohlo být hermetické: tridentský dekret připouští opustit (dočasně) klášter „z legitimního důvodu schváleného biskupem“.²⁰ Mezi ně v období raného novověku patřila především návštěva lázní za účelem léčby, k níž bylo dáváno svolení na základě lékařského osvědčení – byla to také snad jediná vnějšími okolnostmi nevyhnutelná možnost, kdy se mohla z konventu vzdálit v podstatě každá jeho

14 Zevrubný „předtridentský“ rozbor přináší Elisabeth M. MAKOWSKI, *Canon Law and Cloistered Women: Periculoso and Its Commentators 1298–1545*, Washington 1997 (toto rozdělení poprvé na s. 3).

15 Clarence GALLAGHER, *The Church and Institutes of Consecrated Life*, The Way, Supplement 50, 1984, s. 6. Dostupné na URL: <<https://www.theway.org.uk/back/s050Gallagher.pdf>>, [cit. 8. 6. 2018].

16 Např. *Ubi gratiae* Řehoře XIII. (1575), ed. v *Magnum bullarium romanum a Pio Quarto usque ad Innocentium IX.* [...] *Tomus secundus*, Lugduni 1673, s. 393.

17 Srov. např. J. ZDICHYNEC, *Quia sic fert consuetudo?*, s. 48n, z příkladů z ciziny Elisabeth RAPPLEY, *A Social History of the Cloister. Daily Life in the Teaching Monasteries of the Old Regime*, Montreal – London – Ithaca 2001, s. 115an.

18 Viz např. kroky kardinála Ditrichštejna vůči moravským řeholnicím z řádu sv. Františka: J. KAŠPÁRKOVÁ, *Ženské kláštery*, s. 42an.

19 Ty – za všechny – roku 1723 vypočítává převorka celestinského konventu v Choustníkově Hradišti: kněz za účelem kázání, přijímání, zpovědi a posledního pomazání, pak lékař, lazebník a další, co musí k nemocným sestřám, dále ti, co vezou do kláštera potraviny, uhlí a jiné potřebné věci, a konečně všichni řemeslníci, počínaje zedníky a truhláři konče – Státní okresní archiv Hradec Králové, Biskupský archiv (dále SOKA HK, BA), sign. 214 IV o 2, kart. 22.

20 DTK, s. 248.

členka.²¹ Představeným konventů, které byly zároveň feudálními vrchnostmi, pak byly povolovány cesty vizitačního charakteru po klášterních zbožích.²²

Klausura je vedle souboru norem také prostorovým fenoménem, ohraničeným okrskem,²³ kde probíhá „neprofánní“ život. Tak ji ostatně chápali i doboví teoretikové opisující ji obvykle slovy typu „*clausura est totum illud spatium, quod claudunt muri & parietes domus & monasterii religiosorum*“.²⁴ Obecně platí, že z klausury byl obvykle v první řadě vyloučen konventní kostel, otevíraný při různých příležitostech pro „veřejnost“ (svátky, poutě, odpustkové dny, pohřby významných osob apod.). Přítomnost řeholnic na těchto obřadech se nejpozději od románských dob nesla ve znamení separace od zbylých věřících ve vlastních oddělených prostorách (galeriích, kůrech, oratořích za zdmi se zamřížovanými okny)²⁵ přístupných z klausury, ne nutně ze samotného kostela. Podobný styk přístupného a zapovězeného představovaly brány a hovorny (*parlatoria*) klášterů.²⁶ V bráně se hlásili všichni příchozí, byly jimi dopravovány věci do konventů, čekali v nich ti, kterým byl zakázán vstup dále. Hovorny – nikoliv nepodobné dnešním návštěvním místnostem ve věznicích se zvýšenou ostrahou – se skládaly ze dvou oddělených částí: vnější (mimoklausurní), určené pro hosty sester, a vnitřní (klausurní), kam přicházely

21 Celé „spisy“ k jednotlivým případům (atesty mediků, biskupské a jiné dekrety, žádosti mnišek aj.) jsou snad v každé pozůstalosti raně novověkých ženských konventů. Např. pro dominikánky viz zmínku v Jakob ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2010, s. 203.

22 V ostatních případech byly nečetné dispensy od klausurních nařízení vydávány v závislosti na vážnosti situace. Příkladem budiž hradištský konvent celestinek, který ve 30. letech 18. století sháněl v Praze více než dva roky místo pro nový dům. Jeho převorka v metropoli vyjednávala o koupi a směnách pozemků, poté podepisovala smlouvy se staviteli a stavebníky a nato téměř pět let dohlížela na stavbu – SOKA HK, BA, sign. 376 IV o 3, kart. 40 aj.

23 S. EVANGELISTI, *Nuns*, s. 46an. Ke konstituci uzavřeného prostoru ženského konventu ve starších dobách např. June L. MECHAM, *A Northern Jerusalem: Transforming the Spatial Geography of the Convent of Wienhausen*, in: Andrew Spicer – Sarah Hamilton (edd.), *Defining the Holy. Sacred Space in Medieval and Early Modern Europe*, Hants – Burlington 2005, s. 139–160, či Heike UFFMANN, *Innen und außen: Raum und Klausur in reformierten Nonnenklöstern des späten Mittelalters*, in: Gabriela Signori (Hg.), *Lesen, Schreiben, Sticken und Erinnern. Beiträge zur Kultur- und Sozialgeschichte mittelalterlicher Frauenklöster*, Bielefeld 2000, s. 185–212. Pro náš prostor je zatím nekomplexnější zprávou (opět předtridentskou) Klára MEZIHORÁKOVÁ, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Praha 2016.

24 Cit. z Fridericus MIBES, *Dreyfaches Ordens-Band Oder [...] Nachricht, Beweis und Unterricht Von der Wichtigkeit, Observantz und Schuldigkeit [...] deren drey Heyligen Ordens-Gelübden Item von der Geistlichen Vollkommenheit Closter-Clausur und Gelübds-Verneuerung [...]*, Cölln 1710, s. 287–288. Publikace pochází z cisterciácké dílny, což ovšem v tomto případě nehraje roli.

25 Pro středověk srov. např. Carola JÄGGI – Uwe LOBBEDEY, *Church and Cloister. The Architecture of Female Monasticism in the Middle Ages*, in: Jeffrey F. Hamburger – Susan Marti (edd.), *Crown and Veil. Female Monasticism from the Fifth to the Fifteenth Centuries*, New York 2008, s. 109an. Tu i o jiných stavebních záležitostech.

26 Srov. M. ROSA, *Řeholnice*, s. 195.

řeholnice k hovorům s návštěvami. Zde bylo jistě vědomí hranic na obou stranách nejsilnější. Mimo klausuru naopak zůstávaly prostory (či budovy) rezidencí představených. V případě starších řeholních domů II. řádů to byli zpravidla muži. Exemptní kláštery byly řízeny přímo svými abatyšemi či převorkami, které byly z titulu svých funkcí často správkyněmi nemalého pozemkového majetku a vrchnostmi.²⁷ Při plnění povinností byly nuceny obcovat s vnějším světem, jak prostřednictvím inspekci majetku, tak jednáním s interesanty přímo ve svých (reprezentativních) pokojích. Byly tak ztělesněnými svorníky mezi světem vně a uvnitř. Mimo klausuru pak stály takové součásti klášterních komplexů jako domy pro úřednictvo či zaměstnance (*familia*), nebo pokoje pro hosty kláštera.²⁸ Na samé hraně klausury pak bývala situována obydlí klášterních kaplanů, kteří se s jistou mírou volnosti pohybovali vně i uvnitř. Do obvodu klausury pak bývají obvykle řazeny kapitulní síně, dormitáře, cely řeholnic či refektáře. Obvod je od zbytku světa (nutně i uvnitř jednotlivých budov) hmatatelně oddělen systémem dveří, mříží či zdí.²⁹ Přesné stanovení jeho rozsahu nebývá někdy snadné – v různých dobách, nejen v souvislosti s přestavbami konventů býval proměnlivý. Pro naše prostředí se zdá být relativně dobře stanovitelný pro kláštery zrušené Josefem II., jejichž inventáře (alespoň v jednom exempláři) byly předávány státní účtárně.³⁰ Opis mezních prostor klášterů je tu obvykle doplněn douškou typu „*weltlichen [Hauß]*“ nebo „*[Gang] aus dem Convent*“.

Vedle těchto normativních a prostorových souvislostí lze výraz *clausura* přiřazovat k dalším fenoménům jako klausura ducha neboli „*geistliche Einsambkeit*“³¹ coby přímý důsledek fyzického uzavření v klášteře; doboví teologové ji ještě dále dělili např. na vnější (týká se tělesného odloučení od světa) a vnitřní (odloučení duše a srdce),³² kněží ji posilovali před sluchy sester každým dalším kázáním, v němž vykreslovali přednosti „*cesty [...] nebeského ženicha*“ před „*bloudící a zavádějící*“ cestou „*podvodného a falešného*

27 K obvěnění českých klášterů srov. Tomáš V. BÍLEK, *Statky a jmění koleji jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 144an.

28 Barbara R. WOSHINSKI, *Imagining Women's Conventual Spaces in France, 1600–1800*, Farnham – Burlington 2010, s. 120an. Zdejší karmelitský Notre Dame des Champs u Paříže lze (při všech odkazech na sv. Terezii a Karmel) pokládat za dobrý příklad konkrétní realizace jakéhosi obecného vzorce podoby raně novověkého ženského konventu. Podobné příklady lze samozřejmě množit.

29 Toto oddělení akcentuje i taková literatura, jako jsou dobové „encyklopedie“ řádových společenství – srov. např. Philippus BONANNI, *Ordinum Religiosorum in Ecclesia Militanti Catalogus*, Editio tertia, Romae 1723, kde kupř. v hesle LXXII. *Ordo alius Virginum Annuntiationis, quae Caelestes appellantur* (nepag.) stojí: „*Voto sibi prohibent allocutiones cum exteris, cratibus ferreis apertis, quas tribus vicibus singulis annis remouent ut Genitores tantum, ac fratres, & sorores alloquantur.*“

30 Dnes soustředěny ve fondu Česká státní účtárna v Národním archivu Praha.

31 F. MIBES, *Dreyfaches Ordens-Band*, s. 352.

32 Srov. Sigismund NEUDECKER – Venerandus ZEIDLMAIR, *Die Geistliche Lehr-Schuel*, II., Augspurg 1751, s. 810. Významy slova a jejich vnitřní dichotomie lze množit i dále.

světa³³ apod.³⁴ Tyto spirituální konotace (zmíněny nejsou zdaleka všechny) však autor ponechává stranou.

Svatojiřský klášter, jeho tradice a klausura

Klášter benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě byl prvním řeholním domem založeným na českém území snad roku 976.³⁵ Stalo se tak při prvním chrámu v samotném srdci moci zásluhou panovnickovy sestry Mlady/Marie Přemyslovny. Zakladatelská legenda z něj činila jeden z nejhlavnějších pomníků české státnosti, podepřený hroby přemyslovských panovníků (také díky nim se klášter stal bohatou pozemkovou vrchností) a dalších členů rodu (včetně abatyší). Z tohoto fundamentu se nejpозději od 14. století rodila výjimečná role představených při korunovacích manželek českých králů. Tu oficiálně stvrdil roku 1715 Jan Florián Hammerschmid svým konstatováním, že jejím původcem je Karel IV., který svatojiřské abatyšě okněžnil a udělil jim právo (spolu)vkládání koruny na hlavy královen.³⁶ Za druhé představoval klášter sv. Jiří ztělesnění zdejší církve a zbožnosti: vznikl souběžně s pražským biskupstvím,³⁷ sem je po přenesení ostatků z Tetína pochována první česká mučednice sv. Ludmila, v okruhu kláštera vznikly první české překlady Bible,³⁸ abychom jmenovali opět jen to nejzásadnější. Vědomí této výlučnosti lapidárně vyjádřil

33 Cesta od biblického *Ego sum via*. Karel RAČIN, *Duchovní zasnoubení dwauch wzáctných a starožitných rodůw slečen* [...], Praha 1696, nepag.

34 Ke kázáním u příležitosti vstupu do kláštera ergo jiného/nového světa atd. viz např. Veronika ČAPSKÁ, *Misionářky mikrokosmu – řeholní ideál v kázáních při příležitosti vstupu žen do olomouckých klášterů*, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Proměny ambic jednoho města*, 1 (úvodní svazek), Olomouc 2010, s. 197–203.

35 Přesné datum není známo, uvedený rok je nejčastěji přijímán. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, 4. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 226, zde i přehled hlavní literatury a pramenů (s. 147 a 232). Pomineme-li záležitosti stavebního vývoje areálu, týká se dosavadní literatura téměř výlučně středověku. Ucelené dějiny instituce dodnes chybí, nekomplexnějším přehledem tak stále zůstává Joannes Florianus HAMMERSCHMIDT, *Historia in qua primaeva fundatio et institutio Regionum ac antiquissimorum monasteriorum S. Georgii in castro Pragensi, et S. Spiritus vulgo ad Misericordias Dei in antiqua Urbe Pragensi ordinis S. P. Benedicti Sancti-Monialium*, Pragae 1715.

36 Tamtéž, s. 95; *Řád požehnaní králové*, in: Martina JAMBOROVÁ – Boris LEHEČKA (edd.), *Řád korunování krále českého a královny*, Praha 2013, s. 19an. Karlovský původ obého (pravomoc „korunovace“ i okněžnění) zpochybnil Karel PACOVSKÝ, *Úloha svatojiřských abatyší při korunovacích českých královen*, *Folia Historica Bohemica* 32, 2017, č. 1–2, s. 151–178, zejm. s. 152–157. K tématu rovněž autorova výtečná absolventská práce Karel PACOVSKÝ, *Svatojiřské abatyšé a korunovace českých královen*, bakalářská práce FF UK, Praha 2016.

37 Jeho vznik samozřejmě předcházeli i založení prvního mužského kláštera v Čechách – benediktinského Břevnova (993). Z mnoha důvodů se jeho opat nikdy nestal (plnokrevným) představeným svatojiřských abatyší.

38 Přes zmínku o biblických překladech je adjektivum „český“ v této studii míněno zejména v jeho státních/zemských konotacích. Příklady kultivace zdejší zbožnosti působením kláštera lze dále množit,

těsně před zánikem ústavu jeden z jeho historiografů, když prastarý klášter označil za „neotřesitelný základ české duchovnosti“.³⁹

Toto výjimečné postavení se potvrzovalo v periodických panovnických deklaracích, kterými byl klášter brán „*sub specialem protectionem*“,⁴⁰ jejíž narušení s sebou nese „*Kayserlichen und Königlichen Ungnad und Zorn*“.⁴¹ Díky odvěké geografické blízkosti k centru moci (doslova pár kroků) bylo možné tyto do jisté míry stereotypní formule také konkrétně naplňovat. Zrcadlí se jistě v královské podpoře obnovy personálního stavu, které se klášteru po pohusitském úpadku dostávalo minimálně od 70. let 16. století, kdy začaly být postupně vzkříšovány pozůstatky starých katolických institucí. Na uspořádání vnitřních poměrů v komunitě v souladu s tridentskými dekrety mohl přijít čas až v době, kdy byl klášter již dostatečně konsolidován a kdy se implementace koncilních článků stala „oficiální politikou“ církevních struktur.⁴² To se váže až k pobělohorskému období, kdy ona „politika“ dostala konečně důsledného vykonavatele, třináctého arcibiskupa pražského Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598–1667).⁴³ U sv. Jiří začala systematická obnova a biskupský dohled nad klausurou společenství zřejmě až roku 1628,⁴⁴ kdy – jak poznamenává anonymní autor(ka) pamětní knihy konventu – „*klášter byl zavřen*“.⁴⁵ Nová

---

třeba na základě tušené existence zdejšího skriptoria, kde vznikla taková díla jako tzv. *Pasionál abatyše Kunhuty* atd.

- 39 RAYMUND von der heil. Elisabeth, *Der hohen Geistlichkeit in Böhmen Unbewegte Grundlage: das achthundertjährige Gotteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen, Ordens des heil. Erzpatriarchen Benedikts ob dem kön. Schlosse der Pragerstädte in Böhmen*, I., Prag 1782.
- 40 Např. J. F. HAMMERSCHMIDT, *Historia*, s. 54 (*Regina Maria, Caesaris Maximiliani filia, Ludovici Regis Bohemiae Wladislai IV. filii conjux, accipit Monasterium S. Georgii sub suam protectionem. Anno Domini 1523*).
- 41 Tamtéž, s. 63 (*Ferdinandus II., Imperator & Rex bohemiae, A. 1628 confirmat Privilegia Monasterii S. Georgii*).
- 42 Podobná situace byla i na Moravě. S vizitacemi klášterů tu sice začal již Stanislav Pavlovský, za jehož episkopátu byly tridentské dekrety v olomoucké diecézi vyhlášeny, skutečná obnova řeholní disciplíny v ženských konventech však začala až za jeho nástupce Františka Ditrichštejna (po 1598). Srov. J. KAŠPÁRKOVÁ, *Ženské kláštery*, s. 40an. Státním zákonem v středoevropských habsburských zemích se však nikdy nestaly.
- 43 Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.
- 44 Plnění směrnic klausurního dekretu zde kvůli jiným úkolům nemělo jistě přednost. Harrachův první návrh sedmnáctibodové reformy zdejší církve z roku 1624 žádné zmínky stran klausurní obnovy ženských klášterů neobsahuje. Tamtéž, s. 90–91.
- 45 Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů (dále AHMP, SR), kn. 7875 (*Knih pamětní*), pag. 4 (vložená složka) – text je (a platí to i pro další jazykově české prameny) transkribován v souladu s obvyklými edičními pravidly. K paradoxům (ovšem příznačným) doby patří, že se benediktinky staly zároveň subjektem i objektem katolické reformy, když měly nejpozději od stejného roku prostřednictvím svého hejtmana mj. „*pilně*“ dohlížet na účast svých poddaných na velikonoční zpovědi: Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Sign. Autogr. 30/134–1 Han, Harrach abatyši Helfenburgové, 13. 5. 1628.

statuta dal Harrach konventu roku 1635.⁴⁶ Klausurní omezení, místy takřka doslovně citována z tridentského dekretu, prostupují všemi 23 články (*kapitolami*). Akcentují zejména pasivní složku klausury.⁴⁷ Její dodržování bylo sankcionováno a pravidelně kontrolováno při všech vizitacích kláštera formou dotazů mezi osazenstvem kláštera⁴⁸ (a abatyše byly, jak se zdá, obyčejně kárány za jeho nedostatečnost)⁴⁹ a jednotlivé články statut byly často následně upravovány a interpretovány v souladu s potřebami.⁵⁰ Platily až do zrušení kláštera roku 1782.

Obsah článků definuje klausuru rovněž prostorově a vyžaduje minimálně jeden stavební zásah v podobě budoucí zpodědnice „s malým vokýnkem ve zdi do kostela s hustou železnou mříží, tak aby skrz dírky zpodědník viděn býti nemohl, aniž co skrze ně prostrčeno býti mohlo.“⁵¹ V konventu u sv. Jiří – který samozřejmě procházel průběžným rozšiřováním do podoby, která s několika málo změnami platí dodnes⁵² – byl z klausury vyňat v první řadě chrám, který býval tradičně dějištěm řady veřejných festivit. Jich se účastnily také sestry, které jim ve starších dobách (16. století) přihlížely patrně z tzv. severního kůru neboli galerie tvořené chodbou konventní budovy přiléhající ke kostelu,⁵³

46 AHMP, SR, kn. 7875, *Knih pamětní*, pag. 6; Národní archiv ČR Praha (dále NA ČR Praha), Archiv pražského arcibiskupství (dále APA), sign. C-119-4, kart. 2102, *Statuta ordinationis*. Teprve od tohoto roku se arcibiskupská agenda ve vztahu ke sv. Jiří stává skutečně „ordinářskou“. Vzhledem k blízkosti arcibiskupů a kláštera je nutné mít na paměti, že zachovalé písemnosti nemusejí zdaleka odrážet vše z tohoto stavu. Mnohé věci v některých dobách mohly být vyřizovány např. ústně. To se může týkat i předpokládaných dispenzů od těchto zásad (např. povolení k vstupu).

47 Zvláště je pak fenomén klausury vymezen (shrnut) v čl. 11. Zásady aktivní klausury nejsou plně vyžadovány od kněžny abatyše (čl. 4), ačkoliv jí – v porovnání s dřívější dobou – bylo značně omezeno právo „osobně vesnice, poddané dvory, dědiny, vinice a jiné podzemské klášterní statky řídit, spravovati, k nim dohlížeti a je opatrovati“ ve prospěch hejtmána klášterních panství (čl. 22).

48 Jedna z obvyklých otázek: „Ob nicht überflüssiges gesindel im closter gehalten werde?“ NA ČR Praha, APA, sign. C-119-4, kart. 2012, N. 6, vizitace 1691.

49 Např. 1664: „Die clausur soll fleissiger hinhero gahalten werden, alß bißhero geschehen ist Statut C. 11. Die neue thür bey der kuchel, da mit die jungfrauen nicht auß dem convent zu dem weltlichen gesindell her auß können gehen, solle alßo bey der nacht verschlossen sein [...] so balt sie aber her auß gehen, solle die sacristianin dem convent zue trost die thuer aufsperrren.“ Tamtéž, vizitace 1664.

50 Např. od roku 1650 směla abatyše v klausuře „s světskými, neb i duchovními“ rozprávět jen večer, a to za spoluúčasti převorky nebo jiné starší sestry. Tamtéž, *Některé punkta pamětní z vizitace 1650*. Od roku 1676 patřil mezi trvalé návštěvníky klausury u sv. Jiří vedle duchovních a zdravotníků klášterní hejtmán, který sem doposud mohl přijít jen jednou týdně. NA ČR Praha, Archivy klášterů Josefem II. zrušených (dále AZK), inv. č. 2260, kart. 23 apod.

51 Čl. 3 – *O zpodědi a přijímání Velebné Svátosti*. Řeholní domy starých II. řádů musely být po Tridentinu často upravovány, konventy nových řádů katolické reformace byly z klausurního hlediska stavěny již „na klíč“.

52 P. VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy 4*, s. 226–232.

53 Není vyloučeno, že některý z okenních (resp. arkádových) otvorů sloužil jako slavnostní empora abatyší.

popřípadě z chodby pod ní, zvané dolní ambit či *Kreutzgang*.⁵⁴ V letech 1608 až 1612 byl nad západní stranou hlavní lodě baziliky postaven na úrovni patra nový kůr,⁵⁵ jímž se sestry ocitly v chrámu separovány od ostatních účastníků pobožností bez nutnosti sdílet malé prostory okolo galerijních oken.⁵⁶ Vzhledem k postavení svatojiřských abatyší byly z klauzury vyloučeny jejich prostory/pokoje. O jejich starším umístění není bližších zpráv – jak napovídají dochované plány z první poloviny 17. století, nacházely se v některé východnější části klášterního areálu. V roce 1680 vznikla při západní zdi dosavadního založení samostatná rezidence abatyší s vlastním uzavřeným nádvořím navazující na nynější barokní průčelí chrámu.⁵⁷ V této části byl rovněž byt hejtmana a vrchnostenská kancelář. Další světský okrsek byl soustředěn na opačné straně areálu, okolo hlavního vjezdu do klášterního komplexu při dnešním náměstíčku vedoucím od Jiřské ulice do Zlaté uličky. Zde u vnitřní strany zdi na obvodu klášterního pozemku,⁵⁸ v místech bývalé zahrady,⁵⁹ rostl patrně od počátku 17. století další díl dnešního klášterního komplexu. V jeho jihovýchodním cípu vznikla tzv. světská budova („*weltliche gebau*“) s nezbytným zázemím (kuchyně či obydlí služebnictva),⁶⁰ vlastním přístupem na klášterní hřbitov a napojením na uvedený hlavní vchod do areálu. Ten tvořil zároveň osový předěl mezi klausurní a neklausurní částí tohoto dílu klášterního komplexu. Napravo od něj se nacházela fortna a tlustou zdí rozdělené parlitorium („*erste und zweyte sprachzimmer*“) pro návštěvy řeholnic.⁶¹ Vjezd ústí na nádvoří, kde se stýkali laici z vnějšku i zevnitř s řádovým elementem (přinejmenším v podobě fortnýrky). Zbylé vnitřní části kláštera vklíněné mezi uvedenou rezidenci abatyší, chrám sv. Jiří, světské křídlo, domy vedoucí ke Zlaté uličce a Jelení příkop pod klášterem byly klausurně uzavřeny. Náleží sem výše zmiňovaná křížová chodba okolo nádvoří při severní zdi chrámu, cely sester a refektář v patře nad ní, kapitulní síň v podobě kaple sv. Anny a další zázemí nutné pro fungování komunity. Díky tomuto stavebnímu řešení nevede žádné okno z klauzury ven, do veřejného

54 Repro Wolmuthova plánu kláštera z roku 1569 v kolektivní (leč bez bližší autorské filiace) monografii *Příběh Pražského hradu*, Praha 2004, s. 274.

55 P. VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy 4*, s. 138.

56 Tato stavba nemusí přímo souviset (jen) s novými klausurními požadavky (byť časově následuje jejich zveřejnění pražským synodem), ale i se zvyšujícím se počtem sester (1574 – čtyři sestry, na počátku 17. století již okolo patnácti, v 1. čtvrtině 17. století oblačeno dalších 14 panen). AHMP, SR, kn. 7875, *Kniha pamětní*, pag. 1, 3 a 5.

57 AHMP, SR, kn. 7889, XI. *Popis kláštera po jeho zrušení a před rokem 1878*, pag. 1. Zbořeno před roku 1878, kdy byla budova (hmotově jen částečně) nahrazena nynějším tzv. Novým proboštvím. Současný vchod ve zdi byl prolomen po roku 1878, úprava s nikou s P. Marií Vítěznou pochází až z 60. let 20. století P. VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy 4*, s. 230–232.

58 NA ČR Praha, České oddělení dvorské komory IV, inv. č. P 186, kart. 187.

59 Viz pozn. 52.

60 NA ČR Praha, Česká státní účtárna (dále ČSÚ), kn. 452, fol. 43r.

61 Tamtéž, fol. 27r–28r.

prostoru. Také v místě styku se světským elementem na třetím nádvoří jsou centra konventního života bez oken, do nichž by bylo možno v nestrážené chvíli nahlédnout (kapitulní kaple převýšená přes obě podlaží s okenními otvory ústíci do horní chodby).⁶² V popsané podobě areál s chrámem rozložený okolo tří nádvoří existoval do 70. let 19. století, kdy došlo k demolici západního dílu (paláce abatyši); zbylá část ve své hmotě přes četné destrukční zásahy 19. a 20. století přetrvává dodnes.

Normativně a stavebně tedy konvent v 17. a 18. století klausurním požadavkům plně vyhovoval. Přesto zde byla díky výjimečnosti kláštera praxe jiná.

Klausura vs. vazby kláštera na panovníky/-nice a vládnoucí rod

Historické postavení a s ním spojená tradice byly silnou devizou benedikteinek od sv. Jiří. Disponenty tohoto kapitálu – rovněž sociálního, byť třeba nebyl (a v případě ženského kláštera ani nemohl být) úměrný politickému a hospodářskému postavení kláštera v zemi – byli v první řadě příslušníci, resp. příslušnice vládnoucího rodu. Svatojiřské abatyše udržovaly (i) v období raného novověku stálé styky zejména s manželkami panovníků (bez ohledu na to, byly-li u sv. Jiří korunovány, tento akt mohl přeci kdykoliv přijít), které měly převážně podobu opětované kurtoazní korespondence. Psaní byla prvním navázáním kontaktu (a často jediným způsobem jeho udržování), obvykle zdravicí a pozváním k návštěvě kláštera počínaje a přáními k svátkům, sňatkům, nástupu na trůn či novému roku konče. Adresátkami byly všechny „aktuální císařovny“, tedy vedle vládnoucí i vdovy – např. v dekádě po roce 1711 abatyše udržovaly styk vedle Karlovy manželky Alžběty Kristýny (†1750) také s vdovou po Leopoldu I. Eleonorou Magdalenou (†1720) a Amálií Vilemínou (†1742), exmanželkou Josefa I.⁶³ Dvůr se krom obligátních poděkování odvděčoval přinejmenším blahopřáními k volbě abatyši či kondolencemi k jejich úmrtí. Někdy byl základní rámec překračován a abatyše byly žádány i o jisté protekční úsluhy, jako když se roku 1658 přimlouvala ovdovělá císařovna Eleonora II. za vstup jisté slečny do řádu.⁶⁴ Žádost byla zřejmě podmíněna někdejší fyzickým kontaktem s klášteřem, k němuž došlo za její pražské korunovace roku 1656.⁶⁵

62 Dřív tomu tak nebylo. Původní gotická okna a vchody v jižní stěně byly zazděny v 17. století při stavbě nynější podoby východního křídla. Ivan BORKOVSKÝ, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975, s. 80.

63 Viz kart. 23, 24 či 25 z pozůstalosti kláštera (NA ČR Praha, AZK).

64 NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2601, kart. 24, *Recomendation Ihro May. A[nn]o 1656* [sic].

65 Za svého života doprovázela i coby vdova několikrát ke sv. Jiří císaře Leopolda a jeho choť – např. AHMP, SR, kn. 7875, *Knihla pamětní*, pag. 33.

Právě návštěvy u sv. Jiří byly jednou z hlavních manifestací habsburského „patronátu“ nad nejstarším českým klášteřem. V předtridentských dobách, kdy panovníci sídlili či dlouhodoběji dleli přímo v Praze, byly styky užší, jak dokládá pravidelná účast manželky císaře Matyáše Anny Tyrolské (†1618) na obláčkách, velacích a skládání věčných slibů.⁶⁶ Potridentské návštěvy nebyvaly bezprostředními reakcemi na výše uváděná pozvání,⁶⁷ nýbrž programovými body příležitostných návštěv Prahy a Čech, popřípadě korunovačních cest, a byly realizované ve dnech zásadních událostí jako procesí vedoucí přes sv. Jiří, svátků spjatých s konventem (typicky Přenesení ostatků sv. Ludmily 10. listopadu) či významných vnitrokonventních slavností. Tak byl v lednu 1648 přítomen Ferdinand III. obláčce čtyř sester za účasti mnoha dam, které se nevešly do kostela a obsadily téměř celý konvent, kde i poté jedly.⁶⁸ Když roku 1673 pobýval v Praze Leopold I., byl v sobotu 9. září povolán do kláštera, kde toho dne došlo při opravě kapitulní kaple sv. Anny k nálezů (domnělého) hrobu „milé matičky a fundátorkyně“ M(i)lady, kam „veden jsa, jej vroucně uctil“.⁶⁹ V dobách pražského morového azylu v letech 1679 až 1680 byli Leopold a jeho paní přivítáni u sv. Jiří nejprve v září 1679, kdy se šli poklonit k hrobu sv. Ludmily a při té příležitosti byli abatyši vyzváni „k nejmilostivější návštěvě ubohého kláštera“.⁷⁰ Následujícího roku sem zavítal dvůr v posíleném obsazení: vedle císařského páru i vdova po Ferdinandu III. Eleonora a její nevlastní vnučka Marie Antonie (†1692).⁷¹ Byli uvítáni v *hambitu* klečícími mniškami, které jim políbily ruku, a poté se odebrali na kůr, kde si za oltářem vyslechli mši s doprovodem císařské hudby. Nato proběhl slavnostní oběd v refektáři. Před stoly jeptišek stála tabule, u níž čestné místo zaujaly panující císařovna, její předchůdkyně a kněžna abatyše. U stolu pro mladší sestry seděla manželka nejvyššího hofmistra se svou suitou. Po obědě byl Leopold „po klášteře i kostele celým proveden“. A konečně roku 1723 – aby padl ještě jeden příklad z mnoha – zavítali do kláštera několikrát v rámci svého téměř čtvrtletního předkorunovačního pobytu v Čechách císař Karel VI. a jeho manželka Alžběta Kristýna.⁷² Na svátek patronky

66 Tamtéž, vložené pag. 4–5.

67 Jejich „strojovost“ dokládá např. tento detail: koncept pozvánky pro císařovnu Alžbětu Kristýnu z dob abatyše Schindlin (1720–1722) je prostou opravou konceptu pozvání její předchůdkyně pro Josefa I. (Prahu navštívil např. roku 1702, do kláštera však nezašel). Abatyšina kancelář pouze změnila pohlaví a postavení adresáta (*Kayßerin* místo *König*) a obohatila titulaturu o španělské dědictví. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 1525, kart. 20, nefol.

68 Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (Hgg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Band III., Wien – Köln – Weimar 2010, s. 97.

69 AHMP, SR, kn. 7875, *Knih pamětní*, pag. 27.

70 „undt dan auch das arme kloster selbst nachdero allernädigsten wil gefollen zu visitiren“, NA ČR Praha, AZK, inv. č. 1524, kart. 20, nefol.

71 AHMP, SR, kn. 7875, *Knih pamětní*, pag. 33an. Odtud další citace níže.

72 AHMP, SR, kn. 7953, pag. 1–4.

kapitulní kaple, sv. Anny, dorazili v doprovodu diplomatů a císařovna dvora po krytém spojovacím můstku z vedlejšího paláce do konventu. Na třetím nádvoří přivítala hosty abatyše a uvedla je do patra, kde jim na chodbě v zástupu políbily ruku všechny mnišky. Dvůr nato zaujal místa u oken vedoucích z chodeb patra do anenské kaple. Okna se otevřením okenic a mříží⁷³ změnila v improvizované tribuny: hlavní průhled v čele horního ambitu se stal panovnickou emporou se zlatým zdobením („mit einen goldstuckh“), vedle přihlížela pobožnosti nejvyšší hofmistryně, poslední okno bylo určeno pro kněžnu abatyši. „Hoffdamesen“ klečely za panovnickým párem v chodbě vedoucí ke kůru jeptišek, hudební doprovod tvořila císařská kapela skrytá v dormitáři za ohybem chodby. Po skončení abatyše doprovodila Karla, Alžbětu a její rodiče do chóru, kde jim ukázala jednu z nejvzácnějších relikvií kláštera, hlavu sv. Ludmily, kterou políbili.⁷⁴

V případě „nejstarožitnějšího, nejprvnějšího a nejpřednějšího v Čechách panenského knížetceho kláštera svatého Jiří“⁷⁵ zasahovaly vazby na trůn také do oblasti aktivní klausury, již *de facto* rušily. Jednalo se o realizaci již zmiňovaného práva zdejších abatyší na (spolu) korunovací manželky českého krále. Síla této tradice (do harrachovské implementace tridentských dekretů se uskutečnilo dvanáct korunovací)⁷⁶ zřejmě umožnila přenos korunovačního ceremoniálu do časů, kdy by měl být v dosavadní podobě vyloučen. Abatyše se při něm pohybuje mezi světskými osobami (byť v sakrálním prostoru katedrály sv. Víta), nejspíše od korunovace Anny Tyrolské roku 1616 za doprovodu dvou dalších členek konventu.⁷⁷ Po celou dobu jsou řeholnice sledovány zraky přítomných (nejen „domácích“ počínaje příslušníky panovnického domu a *lidem obecným* konče, ale i zahraničních, které představuje např. papežský nuncius nebo španělský či benátský

73 Tudy vedla klausurní hranice uvnitř klášterního areálu.

74 AHMP, kn. 7953, pag. 4. Úctu k ostatkům zemské patronky v tomto případě podtrhuje skutečnost, že rodiče budoucí královny byli protestanti. Naděje na narození mužského potomka v tomto případě zjevně zvítězila.

75 Adam Ignatius MLADOTA Z SOLOPISK, *Humilitas exaltata et virtus coronata. Poníženost wyzdwižená a Ctnost korunowaná* [...], s. l. et s. d. (1691), s. 6.

76 K. PACOVSKÝ, *Úloha*, s. 175–176. Do tohoto počtu není zahrnuta „nekatolická“ korunovace Fridricha Falckého, u mnohých není ovšem účast abatyší přímo doložena.

77 Základní představu pro sledované období poskytují oficiální korunovační tisky Giřík ZÁWĚTA Z ZÁWĚTIC, *Korunovánj Gejimilosti Cýsařowé Uherské a České Králowny Anny, za Králownu Českau* [...], Praha s. d. (1616); *Beschreibung, wie es bey der Allerdurchloutigst- und Großmachtigen Fürstin und Frauen Frauen Elisabethae Christinae* [...] am 8. Septembris 1723 in der Königlichen Haupt- und Rezidentz Statt Prag Königlichen Böhmischen Crönung gehalten worden, Prag s. d., a archivní materiál, zejm. *Popis Caeremonií, kteréž se při korunování Královny České zachovávají*, s. d. (1627) v AHMP, SR, kn. 8304, a *Böhmische crönung relation A[nn]o 1656* v NA ČR Praha, Stará manipulace (dále SM), sign. K 1/37, kart. 1054. Korunovace roku 1723 byla poslední, které se svatojiřská abatyše zúčastnila – Marie Terezie byla roku 1743 korunována jako „král“, další pražské korunovace (Marie Ludovika, manželka Leopolda II., 1790) se již klášter nedočkal. Komplexní vzhled poskytuje zmiňovaná Pacovského práce.

bothschaffter). Je velmi pravděpodobné, že se jednalo o největší shromáždění, v kterém se sestry kdy ocitly.⁷⁸ Poprvé⁷⁹ přicházejí do styku s účastníky slavnosti v kapli sv. Václava, kde představená vítala panovnickou ženu a přála jí úspěšný průběh aktu. Z kaple kráčela se sestrami v bezprostředním sledu za manželkou vládce k hlavnímu oltáři. Od té chvíle je abatyše exponována v samém centru scény.⁸⁰ Její úloha nebyla omezena pouze na vlastní akt (asistence při) vložení koruny na hlavu panovnice, jak to bez bližšího upřesnění uvádí korunovační řád.⁸¹ V průběhu zhruba dvouhodinového ceremoniálu jedná vícekrát: ze svého místa doprovází budoucí královnu k arcibiskupovi před oltář a zpět, otírá z královniny paže svatý olej, vzápětí ji s manželkou nejvyššího hofmistra odvádí za oltář, kde přihlíží jejímu oblečení, při vlastním aktu pak z oltáře bere korunu a s arcibiskupem a nejvyšším purkrabím ji vkládá na hlavu panovnickovy ženy, podává jablko a žezlo sudímu a písaři, kteří je předají královně.⁸² Po aktu se abatyše a její doprovod vřazují po boku duchovenstva do královského průvodu a doprovázejí panovnický pár až k východu z katedrály. Prostor chrámu však na rozdíl od většiny *parady* neopouští.

Uvedené opuštění klauzury – jistě pro své „nadklášterní“ a „nadcírkevní“ konotace – nebylo ze strany ordinářů (písemně) dispensováno. V duchu Tridentina však byly laděny některé průvodní detaily. Problematická byla v tomto ohledu přeprava abatyše na místo královské korunovace, která dříve byla vzhledem k blízkosti konventu s metropolitním chrámem realizována zřejmě pěšky. Dav dvořanů („*aulicorum multitudinem*“), kterým musela představená projít při korunovaci Eleonory I. roku 1624, označil Harrach ještě za 32 let za „*non sine aliquo NB. despectu virginis abbatissae accidisse*“.⁸³ Před následnou korunovací došlo u sv. Jiří k specifickému stavebnímu zásahu, jemuž nebyla dosud věnována patřičná pozornost: mezi kaplí sv. Ludmily a sálem v patře protějšího

78 Některé i vícekrát. Jednalo se zjevně o sestry, které se těšily v konventu vážnosti, některé se později staly i převorkami či abatyšemi. Srov. K. PACOVSKÝ, *Úloha*, s. 159–160.

79 Takto byl průběh slavnosti ustálen v 17. a 18. století. Srov. tamtéž, s. 163an.

80 Stejně je to s jejím doprovodem, který však činil – jak dokládá relace z roku 1723 – nehybnou stafáž: „*allezeit an ihrem Ort hinter dem [Fürstlichen Frauen Abbtissin] Banckl auff ebener Erden knyen blieben*“: *Beschreibung, wie es bey der Allerdurchlautigst- und Großmachtigen Fürstin und Frauen*, Prag s. d., nepag.

81 *Řád požehnání králové*, s. 21. Abatyše se korunovace účastní „*pro své duostojenství*“.

82 Konajících osob tu bylo celkem devět: vedle kněžny abatyše a samotné titulní postavy to byli královnini dva duchovní asistenti, konsekrátor a (spolu)koronátor v osobě arcibiskupa pražského, manželka nejvyššího hofmistra coby světská asistentka budoucí královny a konečně nejvyšší purkrabí, zemský sudí a písař, kteří (spolu)podávají královně korunovační klenoty. K rozmištění těchto osob, resp. jejich *sessi*, kteří jsou na scéně po celou dobu korunovace, viz např. nákres *Die stöllen bey der Böhemb. crönung Ihrer May. der kayßerin Eleonorae ao 1656* v Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Oberhofmeisteramt, Ältere Zeremonialakten, kart. 5.

83 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, Fam. in spec. 172.6 (*Ad puncta ratione Virginis Abbatissae nuper proposita respondetis*).

Rožmberského paláce, který přešel do císařského majetku roku 1600 (jeho přestavbou vznikla dnešní budova bývalého Ústavu šlechticů),⁸⁴ vznikl nad Jiřskou ulicí zvláštní chodbový spojovací můstek.⁸⁵ Z konventu sv. Jiří tak byla vybudována krytá cesta vedoucí přes chrám, komplex královských paláců a odtud podobným (dodnes existujícím a okolo roku 1490 zbudovaným) průchodem ze starého královského paláce do královské oratoře katedrály. Tato drobná stavbička se tak zdá být osobitým pokusem učinit ze svatojiřské klausury společnou záležitostí trůnu (panovníka a jeho ženy – patronů řeholního domu) a konventu, respektive jeho představené. Touto cestou, skryta před zraky náhodných chodců, se přinejmenším dvakrát ubírala svatojiřská abatyše na obřad korunovace manželky českého krále; krátké spojení mezi královským palácem a kaplí sv. Ludmily používali při svých návštěvách konventu (se zastávkou u hrobu svěťice) příslušníci panovnického dvora. Vztah trůnu k striktním předpisům tridentskému *Dekretu o řeholnících a mniškách* nemohl být vyjádřen lépe.⁸⁶

Roku 1656 už abatyše s doprovodem kráčela do katedrály novou cestou. Byla-li hlavním důvodem snaha, aby sestry nebyly spatřeny v profánním prostoru, pak byla poněkud lichá – jak dokazují (i pro jiné ženské konventy běžné) výpravy řeholnic za lázeňskou kúrou⁸⁷ či za vizitacemi panství.⁸⁸ Při nich byly sestry exponovány takřka programově. Nevztahovalo se ostatně jen na osobu samotné abatyše, ale i konvent jako celek, jak dokládá roku 1699 čtyřtýdenní karlovarský pobyt několika sester pod vedením převorky s poctami nejen v samotných lázních,⁸⁹ ale i v sousedním Chebu. Také tu byly

84 *Příběh Pražského hradu*, s. 272 a 390an.

85 Průchod je zachycen např. na Huberově plánu Prahy z roku 1769 (*WAHRE LAAGE Der Königlichen Haupt und Residentz Statt PRAG des Königreich Böhmeib ...*), uloženém v Österreichische Nationalbibliothek Wien (Kartensammlung, FKB P 67) a dostupném na URL: <<http://towns.hiu.cas.cz/huber/z-huber.html>>, [cit. 24. 10. 2017]. Odstraněn byl až v 2. polovině 19. století – foto z té doby přináší *Příběh Pražského hradu*, s. 432. Patrně hlavním důvodem zřízení tohoto průchodu byla cesta z paláce do kláštera umožňující pohodlnou návštěvu ostatků zemské patronky.

86 Řehoř XIII. ve své revokaci tridentských závěrů z roku 1575 stran dosavadních (eventuálních) povolení ke vstupu do konventů mnišek hovoří jasně: „*Cassamusque & annullamus literas desuper confectas & processus habitos per easdem*“, přičemž se obrací výslovně (i) „*ad Imperatoris, Regum, Reginarum, aliorumue [sic] Principum*“. *Magnum bullarium*, II, s. 393.

87 Kde krom prosté přítomnosti mezi světskými muselo někdy dojít i k bezprostřednímu kontaktu s lázeňským mužským (!) personálem, jako když byla roku 1699 jedna sestra ve Varech dotýkána „*feldčarem, co [jí] nohu hojil*“. NA ČR Praha, AZK, kn. 22, fol. 208v.

88 Zde ovšem nemusela být účast představených a sester (prokurátorky aj.) povinná. Od toho měly řády své hejtmany a hospodářské úřednictvo.

89 Také tyto dispensované výjezdy se potýkaly s řadou potíží, mezi něž patřilo v první řadě konstituování nějaké formy „kláštera“, resp. „klausury“ přímo na místě. Jeho možnou podobu uvádí např. licence z roku 1706, kdy se má jednat o „*oratorium*“ umístěné „*in aliquo honesto et ad id decenter ornato, nec non etiam contra injurias aeris sufficienter munito ac pro tempore ab omni profano usu sequestrato loco, nullatenas autem in horreo aut tentorio, ne fors praesentes acatholici exinde sumant scandalum*“. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2601, kart. 24, *Licentia zu Töplitz Hl. meß leßen zu lassen*, 1706.

mnišky přivítány veřejně trubači, zdejší městská rada je obdarovala šesti konvicemi vína a po dobu kúry dodávala do Varů i jiná *victualia*.⁹⁰ Není vyloučeno, že svoji roli ve zřízení můstku sehrály také důvody logisticko-bezpečnostní, když se na prostoru u sv. Jiří před korunovacemi královen od ranních hodin tradičně shromažďovala za účelem pozdější střelby, vzdání holdu apod. „*kompanie rejtarů a lid verbovaný*“.⁹¹

Klausurní pravidla se (kardinálu Harrachovi?) povedlo beze zbytku aplikovat také na účast mnišek na hostině, jíž se slavnost korunovací královen uzavírala.⁹² Ještě roku 1616 pozvala královna a císařovna Anna abatyši se „*dvoumi pannami duchovními k tabuli*“,⁹³ program korunovace Eleonory I. roku 1627 (u něhož shodou okolností asistovala stejná představená) už ve výčtu strážníků s abatyší nepočítá⁹⁴ a ona hned po bohoslužbě odjíždí kočárem zpět do kláštera.⁹⁵ Stejný postup postuloval Harrach i roku 1656 (Eleonora II.)⁹⁶ a nejinak tomu bylo i roku 1723, při poslední korunovací (Alžběta Kristýna), u níž svatojiřská abatyše asistovala.

Klausura a korunovace svatojiřských abatyší

Domnělé Karlovo privilegium umožňující abatyším účast na korunovací královen bylo svázáno s jejich okněžněním, k němuž mělo údajně dojít roku 1356.⁹⁷ Přijetí knížecího titulu v kostele sv. Jiří mělo jistě i proto slavnostní povahu a znamenalo veřejné dovršení

90 NA ČR Praha, AZK, kn. 22, fol. 208r.

91 Tak např. *Popis ceremonii* z roku 1627 (AHMP, SR, kn. 8304, nepag.). Později toto místo patřilo jednotce Starého Města pražského, která se tu obvykle srocovala od šesté hodiny ranní. Obřad samotný začínal obvykle po 9. hod. – tak např. *Böhmische crönung relation* z roku 1656 v NA ČR Praha, SM, sign. K 1/37, kart. 1054.

92 Tato trachtace má zřejmě stejně dlouhou tradici jako (Karlem vymezovaný) korunovační ceremoniál ve své evropsky unikátní podobě. Srov. např. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XIII, Brünn 1897, č. 19 (*Beschreibung der Krönungsfeier der böhm. Königin Sofia, an welcher unter anderen auch König Sigmund und Markgraf Jodok teilnehmen*, Dt. Prag, 15. März 1400), s. 28. Účast abatyší ve starších dobách ovšem není doložena. Duchovní element tu zpravidla zastupoval jen pražský arcibiskup, popř. zástupce konzistoře.

93 AHMP, SR, kn. 7875, *Knih pamětní*, (vložená) pag. 4. Oficiální Závěťova korunovační zpráva o této záležitosti ovšem mlčí.

94 AHMP, SR, kn. 8304, nepag.

95 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, Fam. in spec. 172.6 (*Ad puncta ratione Virginis Abbatissae nuper proposita respondetis*).

96 Tamtéž.

97 Takto Hammerschmidovy závěry rozvíjí anonymní autor/ka obsáhlého dvojdílného rukopisu o dějinách kláštera (18. století, nedat.): „*Sie mögen adelich oder unadelich von geburth seyn, ob ihrer hohen würde auff das dieselbe der königen in Böhmen ihre ehfrauen als königinen in Böhmen in öffentlicher crönungs festin mit dem Prager ertzbischoffen, jedoch die abbtissin mit kleinere cron, dan die krönenende königin auff habend crönen möge und solle, den titul einer firstin beygeleget.*“ Národní knihovna ČR Praha, rkp. sign. XVI.B.2/1, kap. 20, § 15, fol. 219r.

aktu instalace do čela kláštera.⁹⁸ Jak v nesčetných právních rozkladech klášter zdůrazňoval, nebyla jeho představená tzv. *privat abbtissin*, aby jí příslušela pouhá benedikce ordináře. S odkazem na podtrhovanou „milost“ („*darzu der königin in Böhemb die königl. cron sambt euer hochfürstl. gnaden auffzusetzen begnadet ist*“)⁹⁹ měla rovněž tradiční nárok na svou vlastní korunovaci, která ji teprve činila „plnokrevnou“ kněžnou („*die [...] selbsten ein guldene mit stain versetzte cron traget*“).¹⁰⁰ Ceremoniál měl veřejný charakter a jistě nikoliv náhodou přejímá řadu – přinejmenším vnějších – znaků korunovací českých královen. Oba chrámy jsou ozdobeny pomocí rozsáhlých instalací textilií, královnu i abatyši doprovázely k oltářům mladíci (*edel-jung*) s loučemi, korunátorem byl pražský arcibiskup, před oltáři stály trůny korunovaných dam, hudební doprovod obstarávaly kotle a trumpety. Struktura pozvaných byla rovněž obdobná, jen v případě knížecí korunovace odpovídá domácím poměrům. Chybí zde říšský a mezinárodní prvek. Duchovenstvo reprezentovali obyčejně preláti (zpravidla převorové některého benediktinského kláštera, výjimečně břevnovsko-broumovský opat, z jinořádových téměř vždy opat ze Strahova), kanovníci pražské kapituly a metropolitní světící biskupové, ze šlechticů (*ergo světských*) se v první řadě jednalo o nejvyšší zemské úředníky a jejich manželky („*welche dazumahl in Prag gewesen*“),¹⁰¹ vedle nich pak o spíše náhodnou (nebo proměnlivou) skupinu osob různého postavení a pohlaví (1722 – hejtmani pražských měst, 1732 – „*private damen*“),¹⁰² jakož i rodinné příslušníky budoucí kněžny.¹⁰³ Prostorovo-personální akcenty jsou v lodích při obou korunovacích kladeny jinak: při královském obřadu byly obě řady lavic v lodi sv. Víta vyhrazeny „kolegiím“ hlavních aktérů korunovace, arcibiskupa a královny. Na

98 Tomu – viděno klausurní optikou – předcházela interní část: volba v kapitulní kapli za účasti mnišek a dohledu ordináře či jeho zástupce, který následně novou abatyši uváděl v kruhu sester slavnostně v chóru do funkce. Základní pramen pro poznání průběhu aktu/tů zde představuje vedle *Knihy pamětní* a četných akt zejména pamětní kniha pohřbů, voleb a korunovací svatojiřských abatyší (s druhotným názvem *St. Georg Benediktinerinnenkloster Actenstücke*) v NA ČR Praha, Řád benediktinů Emauzy (dále ŘBE), kn. 23.

99 NA ČR Praha, APA, sign. C-119-4, kart. 2102, N. 5. Podobně musela tento nárok abatyše někdy obhajovat před světskými úřady – např. Karel VI. roku 1722 o jejím veřejném uvedení do funkce nechává psát jako o „*so genannten crönnung*“, při níž kněžně klade arcibiskup na hlavu „*so genannte cron*“. Tamtéž, sign. C-136-13, kart. 2198, *Copia Kay. Königl. an dero kay. statthaltery zu Prag ergangenen allerhöchsten rescripti de praes. 7ten Novemb. A[nn]o 1722.*

100 K. KELLER – A. CATALANO (Hgg.), *Diarien*, VII., 10. 9. 1662, s. 248.

101 NA ČR Praha, ŘBE, kn. 23, oddíl *Fernere anmerckung, sowohl wegen ber begräbnuß, alß auch hierauff gefolger wahl und crönnung der neuen fürstl. jungfrauen jungfrauen abbtissin bey S. Georgy ob dem Prager schloß, 1722.*

102 Tamtéž, oddíl *Fernere anmerckung, sowohl wegen absterben und begräbnuß der fürtin Isidora Constantiae in A[nn]o 1731, dem hierauff gefolger wahl und crönnung der neu-erwöhlten fürstin Aloysiae Theresiae von Widtmann.*

103 Před korunovací bylo řešeno jejich právní postavení vůči kněžně a konventu, zejména s ohledem na dluhy a dědictví.

evangelijní straně sedávali duchovní, na epištolní straně *fraucimor* (manželky českých místodržících a dvorní dámy), jehož mužským protějškům a dalším hostím byly vyhrazeny galerie.¹⁰⁴ U sv. Jiří slavnost dostávala jiný charakter, neodvislý od hlavních aktérů – místa pro manželky českých místodržících a další dámy byla nyní nalevo, zatímco opačná strana patřila nejvyššímu zemskému úřednictvu (tj. převážně partnerům shromážděných žen).¹⁰⁵

Ač byl obřad vykonáván (zpravidla) hlavou zdejší církve a jeho objektem byla představitelka nejstarší (resp. stejně jako biskupství staré) církevní instituce v zemi, hlavním adresátem tu zjevně byla světská moc v nejširším slova smyslu. Po konečné benedikci přišla řada na *gratulation* pánů místodržících. Kněžna abatyš byla přijata do zemské obce, byť v ní kvůli klausurním omezením žádnou aktivní roli hrát nemohla. Nejvyšší zemští představitelé tak ovšem vyjadřovali souhlas s její předpokládanou rolí v rámci korunovace královen a jejím prostřednictvím přeneseně akceptovali tu (ve chvíli abatyšské korunovace plně hypotetickou) ženu, která jednou usedne po boku svého manžela na panovnický (dvoj)trůn. Panstvo si již předtím ověřilo, že představenou kvituje (miluje a je jí poslušen) i konvent: profesky, které se po většinu obřadu zdržovaly na kůru, sestoupily před koncem v řadě za doprovodu arcibiskupského *Te Deum* dolů, postupně políbily abatysi na obě tváře a následně se vytrácely úzkým schodištěm u oltáře zpět do klauzury. „*Neotřesitelný základ české duchovnosti*“ demonstroval vnitřní svornost a soudržnost.

Programové body dne byly diferencovány dle gendrového klíče. Dámám patřila následující společenská část v podobě hostiny. Svým záběrem a ustrojením se ze všeho nejvíce jeví jako odvozenina hodování, které se konalo po korunovaci královen a již se abatyš vzhledem k svému stavu nemohla v potridentském období účastnit. O „tvaru“ královských hostin byl svatojiřský konvent informován přinejmenším prostřednictvím korunovačních tisků, které byly v klášterním archivu schraňovány.¹⁰⁶ Jednalo se o vysoce prestižní záležitost, která dávala účastníkům – ceremoniálně vlastně nepřipustnou – možnost stolovat v blízkosti/přítomnosti svého vládce.¹⁰⁷ Korunovační hostiny se ve sledovaném období odehrávaly ve starém královském paláci se středem (obyčejně) ve

104 Jak o tom zpravují korunovační tisky. Ženy tu tak dle tradičního nazírání zaujaly místo na tzv. *Männerseite* chrámu a v tomto ohledu ovládly prostor určený pro pasivní účastníky ceremoniálu ony.

105 Ženy tentokrátě sedí na tzv. *Frausenseite*. Stejně jako na královské korunovaci byli i zde přítomni další diváci, které prameny označují jako četný lid („*zulauff des hauffigen volcks*“) – NA ČR Praha, ŘBE, kn. 23, oddíl *Fernere anmerckung, sowohl wegen ber begräbnuß, alß auch hierauff gefolgtter wahl und crönung der neuen fürstl. jungfrauen jungfrauen abbtissin bey S. Georgy ob dem Prager schloß*, 1722.

106 V různých dobách pak sloužily k dokazování tradice účasti abatyš, která bývala občas zpochybnována. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 1864, kart. 21.

107 Srov. Štěpán VÁCHA – Irena VESELÁ – Vít VLNAS – Petra VOKÁČOVÁ, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha – Litomyšl 2019, s. 210; Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010, s. 100an.

staré sněmovně (*land-stuben*). V případě králů byl v čele sálu umístěn stůl panovníka a jeho kamarily, kam krom mužských příbuzných (ne vždy přítomných) náležel především konsekrátor a vyslanci. V prostoru bylo rozmístěno jedenáct stolů hierarchicky podle svých „hospodářů“, nejvyšších zemských úředníků,¹⁰⁸ kteří měli právo ke své tabuli pozvat nějakých deset vybraných hostů (většinou zástupců nejvýznačnějších českých rodů, ale často i dvora). Ve vedlejších místnostech stolovali méně významní účastníci korunovací jako zástupci měst. Zcela odděleny od královského banketu byly dámy, ať už přítomny, či nikoliv: například roku 1646, kdy korunovaný panovník nebyl ženat, se žádá „ženská“ hostina nekonala,¹⁰⁹ roku 1656 v analogické situaci dámy hostila manželka nejvyššího purkrabího,¹¹⁰ roku 1723 pak seděly ve staré sněmovně, když jejich manželé s králem byli (už) ve Vladislavském sále.¹¹¹ Dámskou záležitostí naopak bývaly hostiny po korunovacích manželek králů. Na čestném místě, kde předtím stoloval král, seděla čerstvě korunovaná královna, (případně) s manželem po pravici, dále konsekrátor a diplomaté. V sále byl opět rozestaven stejný počet stolů jako zemských úředníků – v čelech seděly jejich manželky obklopeny kruhem dam (v mnoha případech se jednalo o partnerský pendant zasedacího pořádku z „mužské“ varianty). Pomineme-li hrstku zmíněných mužů s výsostným postavením u královnina stolu, byla tato hostina – stejně jako v případě panovníkově – „jednopohlavní“. Pánové byli separováni a jejich pohodlí omezeno: např. roku 1656 byly do tzv. zeleného pokoje (*grünen stuben*) umístěny dvě dlouhé lavice „für die herren geheimbe rätthe, oberste hof- und landt-officiren, wie auch landt-rechts beyßitzere und andere“, v sále apelačního soudu pak stolovali držitelé dědičných královských hodností.¹¹² Přes účast dvora se jednalo o záležitost, která byla určena v první řadě pro domácí publikum. Vedle všech významových konotací, které se k ní vážou, bude jistě mezi ty nikoliv nejposlednější patřit i posílení (vlastní) identity, upevnění vzájemných pout, vztahů, sítí a postavení ve společnosti/společenství/státu.¹¹³

Je více než pravděpodobné, že právě to mohly být jedny z hlavních motivů konání hostin po korunovacích svatojiřských abatyší. Tomu odpovídala i struktura strážníků (bývalo jich až k 70 a představovali jakousi výšeč z účastníků korunovační slavnosti

108 Dvanáctý úředník – nejvyšší zemský maršálek – zůstává vzhledem ke své ceremoniální roli při králi i v průběhu hostiny.

109 *Ferdinandi IV. Königliche Crönung in Böheimb*, s. l. 1646, s. 19 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 309.994–C Alt Mag).

110 *Leopoldi, Königs in Hungarn, Königl. Crönung in Böheimb*, Prag 1656, nepag. (Tamtéž, sign. 66.F.25 Alt Prunk).

111 *Beschreibung Der Königlich-Böheimischen Crönung Des Allerdurchleuchtigsten Caroli VI. [...]*, s. l. 1723, nepag. (Staatliche Bibliothek Regensburg, sign. A.Diss.896).

112 NA ČR Praha, sign. K 1/37, kart. 1054, *Eleonoraes römische kayßerin königliche crönung in Böheimb*.

113 Srov. J. HRBEK, *České barokní korunovace*, s. 105–106.

u sv. Jiří). Jejich postavení odrážel zasedací pořádek hostiny, odehrávající se po roce 1680 ve velkém sále abatyšské rezidence. Zde usedali ti hierarchicky nejpřednější, pro zbylé byly určeny vedlejší místnosti (kancelář apod.); předtím se ovšem hodovalo „*in convent reffectorio*“ (tedy v klausuře), kde se jistě společenské postavení účastníka odráželo v nějakém prostorovém uspořádání tabulí. V poslední čtvrtině 17. století tu byli v první řadě ti, před nimiž (a jejichž prostřednictvím) bylo potvrzováno historické místo kláštera a jeho představené v zemské církvi: duchovenstvo, reprezentované arcibiskupem a úzkým okruhem hodnostářů, kteří měli tradiční konotace se sv. Jiřím (kapitulní kanovníci a preláti). Dalšími v pořadí byli páni místodržící coby reprezentanti „státu“ (obvykle čtyři až pět) a jejich manželky a zástupkyně místních šlechtických rodin. Vedle „*vzáctných*“ dam bývaly k hostině zvány i „*Jich Milosti slečny*“;¹¹⁴ ženský prvek jednoznačně u stolu dominoval. Dámy podtrhovaly pozici kláštera mezi českými ženskými řeholními domy coby jeho potenciální „zásobitelky“. Jejich přítomností se dává na vědomí, že právě sem, ke sv. Jiří, je umístění panny rekrutující se z některého z předních domácích rodů vysoce prestižní záležitostí.¹¹⁵ Všem uvedeným¹¹⁶ – například v letech 1720 a 1722 jich bylo 48 – bylo určeno místo u hlavního stolu ve tvaru písmene τ (tau), jemuž (uprostřed „břevna“) pod baldachýnem předsedal arcibiskup, obklopen po pravici abatyší a po levici zástupkyní konventu – převorkou.¹¹⁷ Stolování po stranách přihlíželi zástupci klášterní hospodářské a poddanské správy: úředníci se svými písaři, rychtáři obou pražských svatojiřských jurisdikcí s přísežnými, *primator* poddanských Třebenic s radními. V kanceláři býval přistojen stůl pro konzistorní personál a abatyšin „dvůr“ (lékaře, hofmistra, štolbu, komorníka a ostrahu). A konečně třetí stůl obsazovalo služebnictvo přítomných prelátů a abatyše (např. kočí).¹¹⁸ Tento základ o celozemských a vrchnostensko-feudálních konotacích doplňovaly dámy, které lze s velkou dávkou pravděpodobnosti považovat za reálný okruh podporovatelek kláštera, za ty, z jejichž řad byl konvent skutečně doplňován. Tyto „*ritterstandsfrauen und freyllen*“¹¹⁹ byly na rozdíl

114 NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2591, kart. 22, *Memoria k slavnosti korunatí její knížetci milosti*.

115 Nabídka zde ovšem výrazně převyšovala poptávku. Uvedený předpoklad, platný snad ve středověku, se ve sledovaném období ve struktuře konventního osazenstva neodrážel. Složení účastnic tak zřejmě navazovalo na starší tradici.

116 K těmto hostům byli ještě někdy posazováni ti, kteří nějakým způsobem asistovali při aktu abatyšiny korunovace, kupř. roku 1720 to byl bratr korunované abatyše a malostranský hejtman. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2591, kart. 22, *Memoria k slavnosti korunatí její knížetci milosti*.

117 Z řad převorek se nejčastěji rekrutovaly budoucí abatyše, jak bylo časté i v jiných kláštorech.

118 Někdy byli členové doprovodu slučováni. Např. v roce 1722 byl krom hlavní tabule připraven v kanceláři pouze jeden stůl pro 24 osob, kde nakonec jedla pouze arcibiskupská suita. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2591, kart. 22, *Memoria k slavnosti korunatí její knížetci milosti*.

119 NA ČR Praha, ŘBE, kn. 23, oddíl *Fernere anmerckung, sowohl wegen ber begräbnuß, alß auch hierauff gefolger wahl und crönung der neuen fürstl. jungfrauen jungfrauen abbtissin bey S. Georgy ob dem*

od oficiálních hostí usazovány v refektáři i po dostavbě mimokonventních křídel kláštera a jejich dočasný pobyt v klausuře mohl představovat i první seznámení s prostředím uvnitř. Funkce korunovačních hostin kněžen abatyší od sv. Jiří tak vedle výše uvedených dostává ještě jeden rozměr.

S královskou korunovační hostinou může být srovnána i poměrná nákladnost (časté zmínky typu „*sehr kostbahren mahlzeith*“) abatyšských korunovačních hodů, jejichž opulence byla pravidlem i v dobách největšího nedostatku konventu. Roku 1672 bylo přistrojeno šest tabulí s telaty, jehňaty, uzenými skopovými jazyky, holoubaty, šneky, raky, řeckým vínem, datlemi, pistáciemi, „*candirovaným*“ rozmarýnem či ústřicemi.¹²⁰ Roku 1691 se „*pro tabuli panskou a officírův*“ strojil divoký vepř, srnec, dvanáct koroptví, drůbež a víno za 51 zl.¹²¹ Roku 1736 činily náklady celkem 509 zl. 54 kr., z toho čokoládové sladkosti vyšly téměř na 70 zl.¹²² Roku 1767 probíhala hostina/ny dokonce tři dny s tím, že za dodávku jelenů, bažantů, muflonů a telat bylo možno ušetřit, když je dodala jednotlivá panství. I tak se náklady na korunovací (resp. uvedení abatyše do úřadu) vyšplhaly na více než 2500 zl.¹²³ Je zřejmé, že před nutnou (nucenou?) reprezentací neuchránily kněžny ani vroucí modlitby, které pro ně skládali spříznění duchovní („*O Kriste Ježíši [...] rač mne v chudobě, kterou jsem dobrovolně pro tebe samého sobě zvolila, postavenou oblíbiti*“).¹²⁴

Krátký pohled jinam

Je zřejmé, že ve svých „korunovačních“ vazbách na osobu manželky panovníka (vládnoucí dynastii, „stát“) nemůže mít svatojiřský klášter v 17. a 18. století konkurenci mezi ostatními ženskými konventy (nejen?) v českých zemích. Těžko tedy pátrat po případech, kdy „*pro své duostojenstvie*“ mohla některá z představených regulérně vycházet ze svého řeholního domu a být na očích světských. Podobných reprezentativně-mocenských výsad (nebo spíše jejich demonstrací), spojených s opuštěním konventu, byly řeholnice v našem

---

Prager schloß, 1722.

120 NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2591, kart. 22, *Poznamenání jídel na dva stoly.*

121 AHMP, SR, kn. 2246, fol. 229r-330v.

122 NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2594, kart. 24, *Poznamenání, co na corunati Anny Scholastici Baulerovy z Hohenburgku hotových peněz vydáno bylo.*

123 Tamtéž, *Verzeichnuß deren Ausgaaben zur fürstl. Wahl und Crönung der Fürstin Maria Josepha [...] im J. 1767.*

124 Národní knihovna ČR Praha, rkp. sign. XVII.F.34: Michal Vojtěch KRUSIUS, *Koruna knížetci aneb věnec nebeský z dvaceti hvězd upletený, to jest dvaceti hlasův, kterýma na důstojnost knížetci volena býti ráčila a to pro dvacet obzvláštních ctností, nimižto vysoce osvícená kněžna, důstojně velebná panna panna Annna Mechtildis Šenvegsova z Ekenštejna, z Boží milosti kněžna a abatyše nejstaršího a nejprvnějšího v Čechách kláštera svatého Jiří na Hradě pražském jsouce okrášlena [...], 1672, pag. 6v.*

geografickém prostoru v raném novověku zcela zbaveny: týká se to například někdejších účastí představených některých ženských klášterů a *damenstiftů* na zemských sněmech.¹²⁵

Jiná byla situace v oblasti pasivní klausury. Návštěvami členů panovnického domu se hradní konvent podobá zahraničním řeholním domům spojeným s všemožnými zájmy vládnoucích rodů jak v dobách předtridentských,¹²⁶ tak – byť řidčeji – po implementaci koncilních dekretů.¹²⁷ Jiné ženské kláštery v českých zemích těchto výsad pozbyly již v dávných dobách (příkladem buďtež přemyslovské královské fundace klarisek v Praze či Vratislavi, spojené s rodovými pohřebišti, které na své prestiži začínají ztrácet již ve 14. století),¹²⁸ nebo se jimi kvůli své geografické poloze (vzdálenosti od center moci, byť v případě Prahy stále perifernější) těšily pouze nominálně, v podobě konfirmací privilegií apod. „na dálku“ (např. knížecí fundace benediktinek v Lehnici, pod patronací císaře od roku 1676).¹²⁹

Nejinak tomu bylo i s nově příchozími řády – ovšem s výjimkou karmelitek, milovaného řádu vdovy po Ferdinandu II. Anny Eleonory,¹³⁰ fundovaného v Praze roku 1655 Ferdinandem III. Počínaje slavnostním uvedením sester do Čech roku 1656 (v rámci pražské korunovace Leopolda I.) byl jejich malostranský konvent u sv. Josefa pravidelným bodem habsburských návštěv hlavního města českého království:¹³¹ poslední vizita

125 Ellionor FORSTER, *Zwischen Landtag und Huldigungsumtritt. Politische Handlungsspielräume des Stifts Sonnenburg und des Klarissenklosters Meran in der Frühen Neuzeit*, in: Brigitte Mazohl – Ellionor Forster, *Frauenklöster im Alpenraum*, Innsbruck 2012, s. 169–187, jakkoliv je rozdíl mezi „veřejností“ ústavů typu Sonnenburgu a „klasickými“ kláštery. Pro Lužici srov. J. ZDICHYNEC, *Ženské kláštery*, s. 160n, ač fyzická přítomnost představených v sněmech tu písemně doložena není. Ještě jiná byla situace starých německých *kaiserlich frei-weltlichen Damenstiften* (z nichž při římskokatolické víře zůstaly jen některé), jichž se přísná klausurní pravidla netýkala a které se tak mohly nějakým způsobem účastnit „veřejného“ (politicko-mocenského) života. Viz vyčerpávající Teresa SCHRÖDER-STAPPER, *Fürstbittissen. Frühneuzeitliche Stiftsherrschaften zwischen Verwandtschaft, Lokalgewalten und Reichsverband*, Köln – Weimar – Wien 2015.

126 Srov. S. EVANGELISTI, *Nuns*, s. 24 a 62–63.

127 Dobrým příkladem zde může být manželka Ludvíka XIV. Anna Rakouská (1601–1666), která určitou fází svého života trávil permanentním putováním po francouzských konventech („*an endless round of convent visits*“) s automatickým *entrée* do všech navštívených domů. B. R. WOSHINSKY, *Imagining Women's Conventual Spaces*, s. 119.

128 J. KAŠPÁRKOVÁ, *Kláštery*, s. 93–94.

129 Przemysław WISZEWSKI, *Opactwo benedyktynek w Legnicy (1348/1349–1810). Struktura, funkcjonowanie, miejsce w społeczeństwie*, Poznań – Wrocław 2003, s. 323.

130 Anna CORETH, *Kaiserin Maria Eleonore, Witwe Ferdinands III., und die Karmelitinnen*, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 14, 1961, s. 43. Tu i jiné postřehy o vztahu ke Karmelu.

131 Liane TIEFENBACH, *Das Stiftung und gebew buch dieseß unsereß Closterß St. Josephß*, *Masterarbeit – Geschichtsforschung. Historische Hilfswissenschaften und Archivwissenschaft*, Universität Wien, Wien 2015, s. 9an. Součástí práce je kritická edice první klášterní kroniky (s. 131–171).

je tu zaznamenána ještě roku 1763,¹³² kdy už benediktinky z pražského itineráře dávno zmizely.¹³³ Z prostředí pražských karmelitek pochází navíc jeden dokument, jenž svatojiřské příklady doplňuje o (minimálně) ještě jeden světský element, který návštěvy do konventu/tu vnášely. Zatímco panovnické návštěvy u sv. Jiří vykrytalizovaly do výše uvedených podob (procesí, poklonění se ostatkům, vstup do konventu...) vlivem po staletí kultivované tradice, návštěvy u sv. Josefa byly součástí „genetické výbavy“ karmelitánské fundace od samého počátku. Z toho důvodu také konvent disponoval zvláštním šestibodovým řádem, jímž se měl panovnický pobyt u karmelitek řídit.¹³⁴ Reguluje všechny jeho předpokládané aspekty od ohlášení příchodu (bod 1) přes účast na mši svaté (2 a 6) a následné hostině (3–5) až po odchod z domu (6). Ve snaze o skloubení klausurních pravidel se standardy života panovníka a jeho *milieu* přisuzuje sestrám dvojí roli. Na jedné straně jsou to pasivní, převážně klečící či hluboce se klanějící řeholnice zahalené v závoji, který nesmí být jakkoliv hnut ani při povinném líbání ruky. Na druhé straně se z nich za určitých podmínek mohou stát aktivní osoby. V detailním popisu dění v jídelně a obsluhy císařského páru jsou do strohých příkazů implementovány zásady španělské dvorské etikety. Návod není uveden jen pro prosté seznámení sester s tím, jak bude hostina probíhat: čtvrtý bod pořádku říká, že císařšti si s sebou k jídlu přivádějí své obsluhače (specifikována je kráječka),¹³⁵ ale hned dodává, že pokud je přítomen „*nur Eur May[estät] oder erzherzogin ohne den kayser allein*“, obsluhují hosta samy sestry. Zdá se tedy, že Bohu zasvěcené ženy zde musely ovládnout (v klášteře zcela zbytnou) znalost zásad panujících ve světě, od něhož se oficiálně odtrhly, a pravidel vlastních vrstvám, s nimiž by patrně nikdy vně klášterních zdí nepřišly do styku. Volba obsluhy mohla přitom padnout na kteroukoliv konventuálku, když z řádu jen implicitně vyplývá, že by

132 Antonín NOVOTNÝ, *Pražské karmelitky*, Praha 1941, s. 150. Vztah Habsburků k pražským karmelitkám se jeví jako hluboký, už proto, že plyne z konkrétní osobní fundace pokrevních předků/vládců. V případě sv. Jiří byla dynastická náklonnost zřejmě poněkud abstraktnější, neb zděděná, nevázaná na osobní zbožnost některého z členů rodu a do jisté míry povinná. To samozřejmě neplatí pro Josefa II., který ani k jednomu z těchto řádů necítil větší sentiment.

133 Poslední zaznamenaní příslušníci vládnoucího rodu u sv. Jiří byli Karel VI. a Alžběta Kristýna (1723). Případná další návštěva po nástupu Marie Terezie na trůn *de facto* připadala až na dobu korunovace manželky jejího prvorozeného syna. Pozornost dynastie v hradním okrsku byla ovšem do 50. let i díky bezprostřední rodové provázanosti panovnice s tamními abatyšemi plně soustředěna na zdejší *Damenstift*.

134 NA ČR Praha, Karmelitky-konvent Praha, inv. č. 10, kart. 1, *Wie die allernedigste herschaften empfangen werden*. Není jisté, zda lze jeho autora hledat mezi převorkami komunity, nebo jejich mužskými představenými. Je pravděpodobnější, že předloha řádu se do Prahy dostala z jiného (vídeňského?) konventu v habsburském soustátí. Paleograficky ho lze zařadit do prvních desetiletí po vzniku pražského Karmelu (cca 60./70. léta 17. století). Následné citace v textu pocházejí odsud.

135 K obsluze stolující královny (lišící se podle toho, zda probíhá *en secreto* či *en público*) a roli kráječky (*Vorschneiderin*) ve španělském dvorském ceremonálu viz např. Christina HOFFMANN-RANDALL, *Das spanische Hofzeremoniell 1500–1700*, Berlin 2012, s. 194–200.

to neměla být představená a předčítkačka (*leserin*). Při podobném prolnutí vnějšího světa se světem uvnitř se musel, jak vidno, více upozadit ten klausurní.¹³⁶

Je pravděpodobné, že svatojosefský pořádek nějakým způsobem odráží jakýsi obecný koncept panovnické návštěvy v potridentském ženském konventu – specifika reflektující karmelitánskou spiritualitu či charisma řádu nejsou každopádně přítomna. Realizaci jeho bodů lze nalézt i ve zprávách od sv. Jiří, jak dokládá např. kronikářský zápis o návštěvě Leopolda I. a jeho suity u benediktinek na den patrona konventu roku 1680.¹³⁷ Že mohlo být „chování“ příslušníků vládnoucí dynastie v jednom klášteře ovlivňováno situací v tom druhém, je nasnadě, když (minimálně) po téměř sedmdesát let (1656–1723) byly oba povinnými body programu habsburských pobytů v Praze a jejich návštěvy od sebe dělilo často jen pár dní (s proměnlivým prvenstvím). Hlubší srovnání a vůbec poznání situace u sv. Josefa na své zpracování ještě čekají.¹³⁸

Závěrečná konstatování

Na základě snesených příkladů můžeme beze zbytku konstatovat zřetelný rozpor mezi předepsanými normami a denní praxí. Okruh těch, kdo porušovali nařízení svatého tridentského synodu, byl nečekaně rozsáhlý a zahrnoval všechny hlavní body sítě poutající konvent u sv. Jiří k předivu tehdejší společnosti: abatyši (a dvě mnišky-účastnice královské korunovace) – arcibiskupa (a konzistoř) – panovníka a jeho manželku (a jejich příbuzné a okruh) – zemskou šlechtu (včele s místodržitelským kolegiem a s početným zástupem dcer, pro něž mohla být návštěva v klášteře za přítomnosti elit vhodnou příležitostí k rozhodnutí se pro řeholní život právě na tomto místě). Je třeba dodat, že tato narušení souvisela výhradně s domnělou dvojnásobnou Karlovou společenskou

136 Ovšem i pro dvůr jistá omezení platila. Norma předpokládá, že vyjma samotného císaře budou při návštěvě kláštera přítomny pouze dámy. Tak i v případě služebnictva, kde dozajista pravidlům odporovala skutečnost, že panovníka u stolu obsluhuje kráječka (jeho manželky? či příslušná sestra) a nikoliv kráječ.

137 „*Léta 1680 k slavnosti [...] svatého Jiří císař pán i ovdovělá císařovna do kláštera [...] k dvanáctý hodině přišli. Panny jí dole v hambitu klečce vítaly a dovoleno jim bylo císaři pánu i císařovně ruce políbiti. Hambitem nahoru uvedeni za oltářem na připraveným místě mši svatou [...] slyšeli [...] Po dokonání služeb Božích do reffectorium jíti k obědu [...] ráčili [...] jedna slečna od dvora k stolu sloužila, panny vejlované v faldovaných kápích celý den chodily, tak v nich jídla nosily a co potřeba bylo, dělaly. Po obědě J. M. C. po klášteře i kostele celým proveden [...]“.* AHMP, SR, kn. 7875, *Knihy pamětní*, pag. 33–34.

138 Už teď je zřejmé, že ani existence písemně fixovaného návštěvního řádu nezaručovala deklarovaný průběh návštěvy. Jak např. zaznamenává karmelitánská kronikářka k roku 1680, kdy byl Leopold I. „*und viel frawenzimmers mit*“ rovněž u sv. Josefa, prohlíželo si panstvo mj. celý řeholnic a obdivovalo zápach té převorské, zatímco konventuálky stály shromážděny u brány. L. TIEFENBACH, *Das Stiftung und gebew buch*, s. 159–160.

nobilitací svatojiříských představených.¹³⁹ Některá z nich, jako abatyšské pokorunovační hostiny, se navíc mohou jevit jako potenciálně významné „společenské“ události raně novověkých Čech, při nichž je hromadný vpád do zapovězených míst v klášteře jaksi ve „státním zájmu“. Není známo, že by byl některý z těchto oficiálních vstupů písemně dispenzován. Od samotných mnišek uvnitř byla přinejmenším v některých případech vyžadována jak „osobní klauzura“ v podobě celkového zahalení, tak zároveň aktivní účast na profánních rituálech, které s sebou návštěvy přinášely. Obraz klauzury českých raně novověkých ženských konventů tak získává další odstíny, jejichž sytost může ověřit další výzkum na tomto poli.

---

139 Prostor klauzury byl střežen dokonce v případě, kdy se klauzura střetávala s – snad to tak lze formulovat – realizací odvěkých křesťanských hodnot/ctností, jako je milosrdenství či láska k bližnímu v nouzi. Klášter přinejmenším v poslední čtvrtině 17. století sloužil jako jakýsi azylový dům, kam se mohly utéct „*die einigen weibs persohnen, die da wegen der schulden gesteket werden, sondern auch die selben, welche in dem ehestandt sich untreu verhalten undt der ehlichen schadung besprochen werden*“. NA ČR Praha, AZK, inv. č. 2593, kart. 23, č. 101. Roku 1700 však abatyše jistou uchazečku přes arcibiskupské naléhání odmítla s tím, že ta část klášterního areálu, která by pro její pobyt připadala v úvahu, není ještě po dřívějším požáru obnovena. Její přítomnost by vedla k vpuštění „*in der wirklichen clausur*“, čímž by byl narušen „*die geistliche gutte ordnung*“. Tamtéž, č. 100.

Summary

Post-Trent Council Exceeding the Boundaries of the Enclosure in St. George's Convent at Prague Castle as the Confirmation of "Age-Old" Prestige

Within its reforms, the Council of Trent, *inter alia*, restored the strict closure of all female convents. No later than 1628, the relevant measures were being introduced in the oldest Bohemian convent at St. George's Basilica at Prague Castle, too. For several reasons, however, its closure could not have been as tight as the Council Decree required. The Coronation Order of Charles IV awarded (or confirmed the older tradition?) St. George's abbesses the privilege to (actively) participate in the coronations of the Bohemian rulers' wives. The coronation act took place in St. Vitus Cathedral. To visit the cathedral, an abbess (accompanied by two nuns) had to leave the enclosure. Charles IV also awarded St. George's Convent's superiors the title of princess. Therefore, they had the right to be ceremonially crowned in St. George's Basilica with the participation of the highest representatives of the state. From ancient times, the Bohemian rulers considered themselves to be the patrons of the convent, and their rights were manifested, among

other things, by regular visits whether to the convent church and the chapel (and the corps) of the country's patron saint - St. Ludmila, or directly to the convent where some ladies of the Přemyslid dynasty were buried. None of these manifestations of old traditions was (could not be?) cancelled by a convent ordinary officer, the Archbishop of Prague. During these entrances and leavings the convent enclosure, the postulated strict internal rules had to give in to the order of the outside world. One of such examples is the Spanish court ceremony and etiquette, which directly influenced the course of the royal visits inside the convent and to which nuns were obliged to adapt and know them. The given examples, supplemented with a brief insight into the Prague Convent of the Discalced Carmelites, confirm that even after the Council of Trent the closure of female convents could be, to a certain extent, somewhat illusory and their presence in the profane space was very obvious.